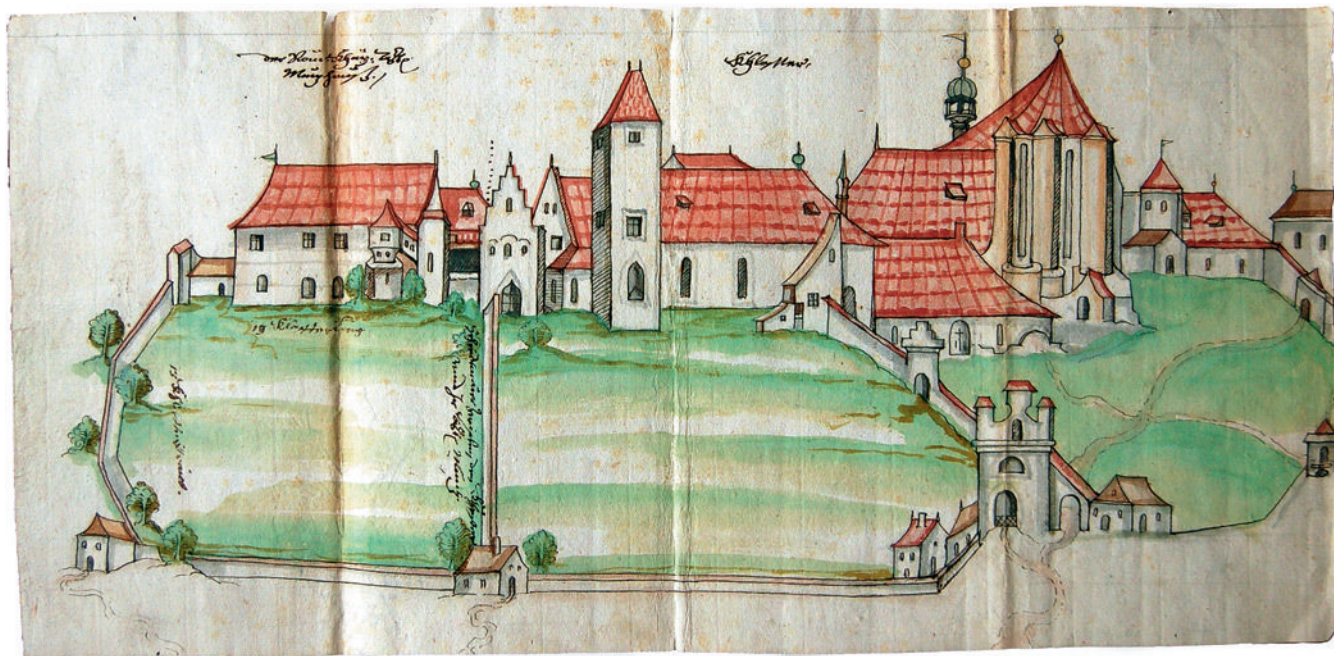

Obr. 1: Kolorovaná kresba českobudějovického kláštera dominikánů, pravděpodobně z období let 1596–1603. Národní archiv v Praze, Sběrka map a plánů (rozměry 43,5 × 21 cm).

VYOBRAZENÍ DOMINIKÁNSKÉHO KLÁŠTERA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH Z PŘELOMU 16. A 17. STOLETÍ

DANIEL KOVÁŘ

Předmětem tohoto příspěvku je pozoruhodný pramen, jenž významně přispívá k nejstarší ikonografii Českých Budějovic. Originál se nachází v mapové sbírce Národního archivu v Praze, bohužel bez vazby na další spisový materiál.¹⁾ Jedná se vlastně o dva listy, z nichž na jednom je schematicky načrtnut půdorys budějovického kláštera dominikánů, zatímco na druhém, kterého si všimneme zevrubněji, je velmi zdařile zachycen klášter způsobem vedutisty. Kolorovaná kresba byla provedena na listu ručního papíru o rozměrech 43,5 × 21 cm. Provází ji několik základních popisů v němčině a na rubu čteme původní označení díla, jež v překladu zní: „Nákres Jeho Císařské Milosti mincovny a také kláštera v Českých Budějovicích“. Jde o frontální pohled na celý areál dominikánského kláštera od východu, tedy ze strany, kterou si vedutisté vybírali jen zcela výjimečně (známe vlastně jen obraz od Františka Jakuba Prokyše z roku 1774 – viz obr. 6). Celkovému pohledu tady totiž brání městská zástavba, takže autor musel kresbu vytvářet po částech, případně si pomáhat pozorováním kláštera z ochozu nedávno dokončené městské věže (dnes zvané Černá).

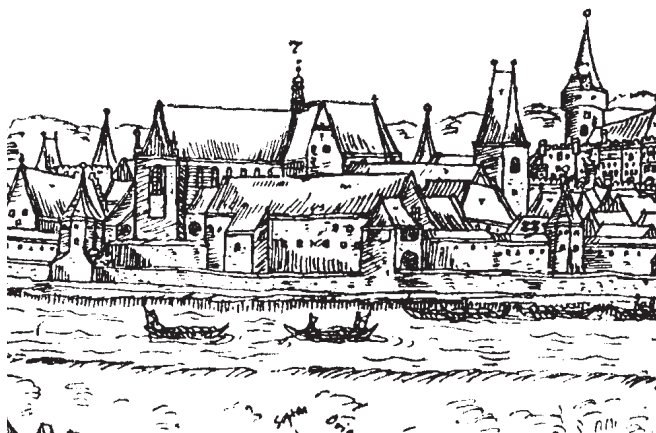
Na vyobrazení postrádáme dataci, kterou však lze poměrně přesně určit. Datačním vodítkem je jednak písmo, jednak vodoznak na papíře a dále také historické okolnosti vzniku pramene. Styl písma, použitého na stručné textové

poznámky ke kresbě, odpovídá přelomu 16. a 17. století.²⁾ Filigrán (vodoznak) má tvar dvojhavého orla s jedinou korunou nad hlavami a se štítkem na prsou, v němž je šestilistá růže; podle tohoto vodoznaku pochází papír ze štyrského Waldbachu, kde fungovala papírna po roce 1596 a její výrobky jsou známy ještě z prvních let 17. století.³⁾ Právě do tohoto období spadají spory mezi budějovickým mincmistrem Mattighoferem a převorem dominikánského kláštera o užívání některých prostor a zejména klášterní zahrady; tyto rozpory probíhaly ve druhé polovině devadesátých let 16. století, pokračovaly i v roce 1603 a kresba zjevně vznikla jako podklad k jejich řešení.⁴⁾ Z uvedeného vyplývá, že sledovaný ikonografický pramen lze s největší pravděpodobností datovat do rozmezí let 1596–1603. Skutečnost je zajímavá i tím, že ze stejného období pochází nejstarší dosud známé vyobrazení Českých Budějovic, veduta Jana Willenbergera, což nám otevírá zajímavé možnosti srovnání (Willenbergovo vyobrazení však bylo pořízeno z opačné strany, od jihozápadu – viz obr. 3).

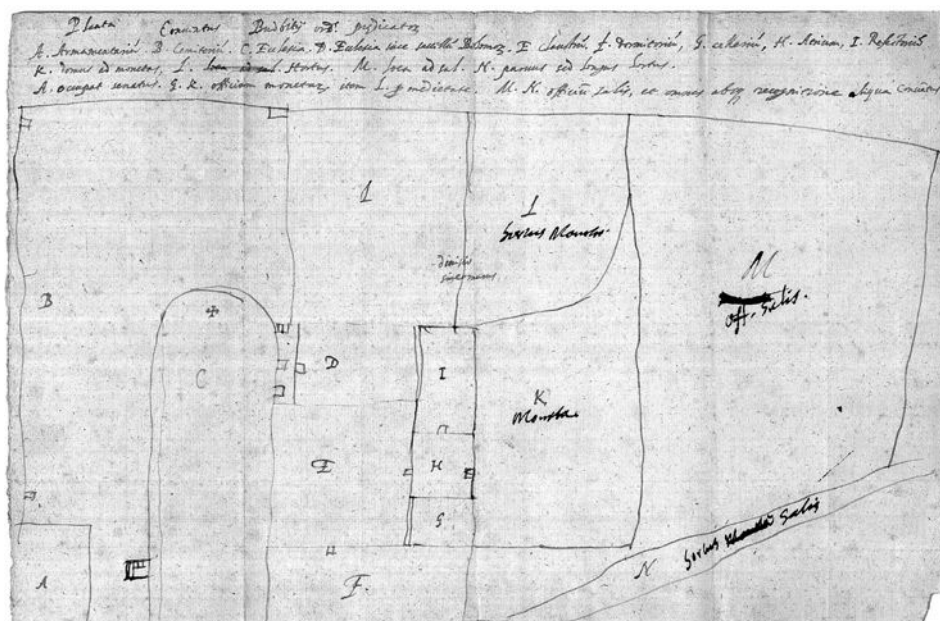
Spodní část kresby zhruba do dvou třetin její šířky zaujímá areál klášterní zahrady, ohrazené zdí. Ve směru východ – západ ji dělí příčná zeď, vystavěná patrně v roce 1590,⁵⁾ která oddělila menší jižní kus zahrady (vlevo) pro užívání mincmistři; podle popisů na kresbě byl tento díl dlouhý 19 sáhů a široký 13 sáhů. Způsob úpravy zahrad, ani jejich případné členění není na obrázku zachyceno, nebylo to pro daný účel podstatné. Východní ohradní zeď (na kresbě úplně dole) běžela podél České ulice a nacházela se u ní patrně ne zcela souvislá zástavba soukromých domků, která je snad na kresbě zastoupena dvěma drobnými domky – jednak v jihovýchodním nároží, jednak v místě styku ohradní a dělicí zdi. Domek, zachycený v severovýchodním rohu, spíše souvisel s provozem kláštera či jeho zahrady, neboť není přístupný zvenčí.

Pozadí na kresbě tvoří hmotově členitý soubor budov kláštera. Vlevo se nachází patrový objekt, který byl v poslední

čtvrtině 16. a v prvním desetiletí 17. století vyhrazen potřebám císařské mincovny. Jeho střecha je na jižní straně zakončena valbou, na severní trojúhelným štítem, odsazeným od zbytku fasády mohutnou římsou. Podobu východního průčelí mincovní budovy z jiných vedut neznáme, proto ani nemáme s čím srovnávat (na Willenbergově vedutě z roku 1602 vidíme jen malou část střechy, jinak je mincovna skryta za hlavní hradbou a baštou). Nápadným prvkem je zejména arkýř, vyrůstající z jakéhosi mohutného základu a propojený krátkou krytou chodbičkou se severovýchodním nárožím budovy. Zdá se, že tato chodbička je prisazena přímo k venkovní fasádě a její šikmý průběh může vypovídat o složitějším komunikačním schématu stavby. Není vyloučeno, že v arkýři se nacházel závěr malé domácí kaple, jejíž prostor sloužil v roce 1603 jako skladiště.⁶⁾ Následuje úzká proluka, v jejímž pozadí je vidět budova neznámého účelu, se střešním vikýřem a makovicí na konci střešního hřebene; podle našich znalostí o historické topografii města by v těchto místech měla být už jen hlavní městská hradba, případně k ní prisazené klášterní dřevníky. Další neznámou představuje hned vedlejší objekt, který stojí v prostoru mezi mincovnou a klášterním konventem a který se k pozorovateli obrací svou užší stranou s vysokým stupňovitým štítem. Z jeho jihovýchodního nároží vybíhá dělicí zeď mezi oběma částmi zahrady. Prostřednictvím ostatních vedut (opět se odvoláváme především na Willenberga) ani písemných zpráv není tato budova doložena. Na schématickém plánu, přiloženém ke sledované kresbě, ji rovněž postrádáme a navíc se zdá, že dělicí zeď zahrad nenavazuje na ni, nýbrž na velkou klášterní věž. Záležitost je tím komplikovanější, že průčelí budovy velmi nápadně připomíná bývalou městskou zbrojnici z roku 1531, umístěnou ale na opačné straně kláštera, severně od klášterního kostela; měla by tedy být dobře vidět v pravé části popisovaného vyobrazení, kde však zcela

Obr. 3: Česká Budějovice, výřez z veduty Jana Willenberga, 1602.

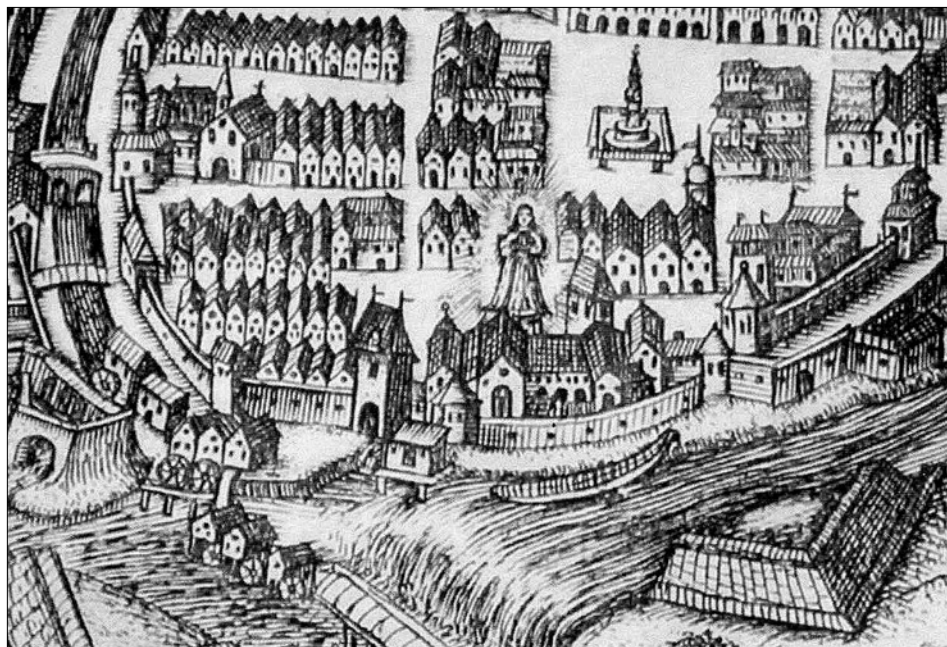

Obr. 2: Schématický náčrt půdorysu českobudějovického kláštera dominikánů, přelom 16. a 17. století (patrně související s kolorovanou kresbou). Národní archiv v Praze, Sbírka map a plánů (rozměry 31,5 × 21 cm).

chybí (!). Těžko ovšem uvěřit tomu, že by se autor kresby dopustil tak zásadního nedopatření a zcela změnil polohu této výrazné stavby. Nadhodit můžeme i další hypotézu, podle níž mohl pozdějším propojením zde znázorněné budovy se stupňovitým štítem a budovy mincovny vzniknout dvoukřídlový patrový objekt noviciátu, zachycený na vedutě Františka Jakuba Prokyše i nejstarších plánech města; napovídal by tomu vzájemný prostorový vztah obou staveb.

Postupujeme však v našem popisu dále. Následuje objekt samotného klášterního konventu, který prošel radikální přestavbou po požáru z roku 1728 a jehož dřívější podobu zachytili vedutisté pouze z opačné strany (Willenberg 1602, Wussin 1665 – viz obr. 4, 5). Na popisované kresbě je znázorněno východní křídlo, které se projevuje jako hmotově jednoduchá stavba s prostým členěním fasády a s trojúhelným štítem na jižní straně. Směrem do zahrady jsou prolomena dvě vysoká okna s půlkruhovými záklenky a tmavým rámováním na omítce; ve schématickém plánu je tento prostor ve východním traktu označen jako „český kostel neb kaple“.⁷⁾ Před východní průčelí předstupuje hranol velké věže, vzniklé již v souvislosti s výstavbou konventních budov ve 14. století (hrotité přízemní okno s kamenným ostěním se dochovalo dodnes). Na kresbě je patrné rámování oken i obrysu celé věže tmavými pásy na omítce; toto výtvarné řešení pocházelo patrně z přestavby po požáru, který byl způsoben zásahem blesku v roce 1463. Tato přestavba dala věži také pozdně gotický dlátkový krov, který vidíme nejen na popisované kresbě, nýbrž i na vedutách Willenbergově a Wussinově (obrázky 3–5). Konstrukce krovu v této podobě vydržela na věži až do 18. století.

K severní části východního průčelí konventu přiléhá úzký, nejspíše schodišťový přístavek, ze kterého potom vybíhá dosud existující severní ohradní zeď zahrady s kulisovou bránou (zhruba v místech dnešního vstupu do klášterní zahrady). Další kulisová brána se dvěma vstupními otvory (v popředí kresby) propojovala Českou ulici s areálem klášterního hřbitova a byla i součástí hlavní přístupové komunikace z města ke klášteru; její mladší barokní podobu vi-

Obr. 4: České Budějovice, výřez z veduty Daniela Wussina, 1665.

díme na Prokyšově vyobrazení (obr. 6). Dnes již tato brána neexistuje, stávala v prostoru mezi plastikou Kalvárie a sloupem Nejsvětější Trojice.

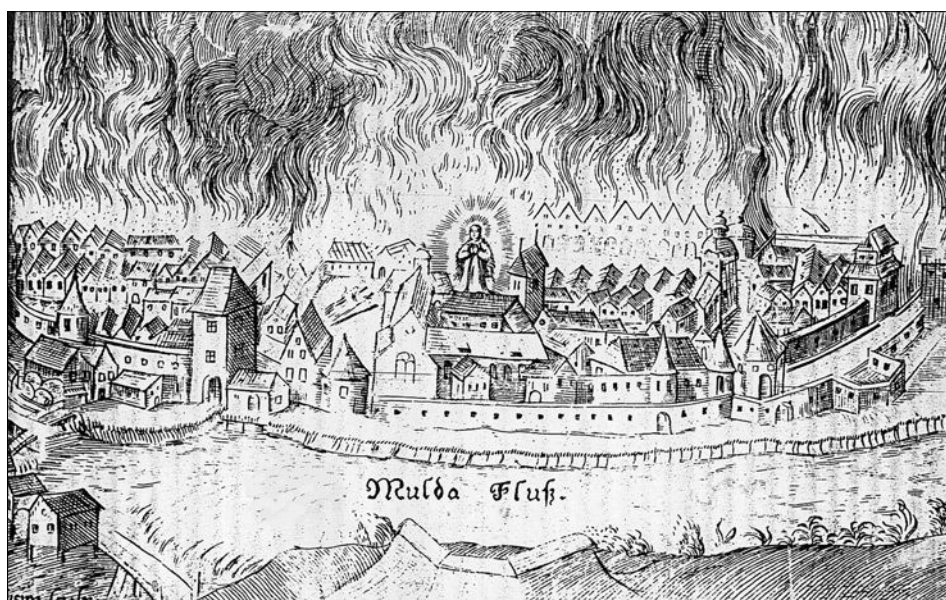
Na severní stranu konventní budovy navazuje přízemní objekt neznámého účelu, k jehož východní stěně bylo přisazeno patrně několik náhrobků. Žádné jiné náznaky funerální architektury, ani jednotlivých hrobů nejsou v ploše někdejšího hřbitova znát. Dvojicí zkřížených cest je tu však naznačeno základní komunikační schéma tohoto prostoru s dalším vyústěním do dnešní Hroznové ulice (vpravo). Vraťme se ale k popisu vlastního kláštera, jehož komplex na severní straně zakončuje dominantní hmota kostela Obětování Panny Marie. Z něho vidíme na kresbě především presbytář s masivními opěráky. Bezprostředně za presbytářem vybíhá z levé strany lodi mohutná střecha, která s největší pravděpodobností náleží jižní části transeptu, zachycenému zde ovšem dosti zkresleně: nejenže ve zvolených proporcích zobrazení by měla být výrazně kratší, ale také střecha by měla dosahovat shodné výšky se střechou hlavní lodi. Při bočním pohledu není zřetelný lichoběžný štít s polovalbou, jímž byla příčná loď zakončena na jižní straně. Právě v těchto místech je na kresbě patrná jakási subtilní vížka, jejíž interpretace není jednoznačná; jinak přesný Willenberg totiž na průčelí transeptu nic podobného nezachytil, a tak nelze zcela vyloučit ani možnost, že jde o součást západního štítu hlavní lodi, viditelnou průhledem mezi střechami. Ze střešního hřebene hlavní lodi ční sanktusník, který byl ve skutečnosti osazen přímo nad křížením obou lodí. Jak

prozrazuje jeho zelená barva, chránilo ho měděné oplechování, což souhlasí s vedutou Jana Willenberga, který si k sanktusníku učinil poznámku „grün“. Všechny ostatní budovy klášterního areálu mají krytinu červenou, nejspíše prejzovou.

U paty presbytáře na jeho severovýchodní straně stojí drobný objekt se sedlovou stříškou, který bychom mohli považovat buď za náročnější hrobku, nebo za poněkud zkresleně zachycenou boční kapli sv. Markéty či spíše její pozůstatek; může to ale být i jakási stará komora, na jejímž místě dal generál Marradas v roce 1634 postavit novou kapli.⁸⁾ Zbývá povšimnout si poslední části vyobrazení zcela vpravo. S malým odstupem od klášterního kostela je tu zachycena hra-

dební bašta, dodnes dochovaná ve své pozdně gotické podobě. Na baštu navazuje nízký objekt v místech, kde by ve skutečnosti měla stát vysoká budova zbrojnice se stupňovitým štítem a s orientací střechy otočenou o 90° (tedy taková, jakou vidíme vlevo od velké klášterní věže – viz výše). Potíže s identifikací působí rovněž stavba zachycená u pravého okraje kresby; očekávali bychom zde Rybářskou bránu, ale to byl věžovitý objekt zcela odlišného charakteru. Může se tedy jednat buď o chybně zakreslenou zbrojnicu, nebo o areál tzv. Nonenhofu, církevního objektu, jenž stával na rohu dnešních ulic Panské a Hroznové.

Předkládané vyobrazení by si zasloužilo bedlivější rozbor, nikoli jen těch několik výše uvedených postřehů. Na tomto místě je reprodukováno ve víře, že poslouží jako cenný doklad k poznání stavebněhistorického vývoje dominikánského kláštera v Českých Budějovicích. Již z tohoto letmého posouzení však vyplývá, že ke kresbě musíme při-

Obr. 5: Hlavní část kresby Daniela Wussina, zachycující požár Českých Budějovic s klášteřem v popředí, 1665.

stupovat velmi opatrně a nespolehat plně na její přesnost. Na druhé straně je ovšem možné, že některé naznačené otázky se po podrobnějším výzkumu rozplynou, a že naše pochybnosti o věrném zachycení detailů se ukáží být spíše důsledkem naší neznalosti dobových reálií.

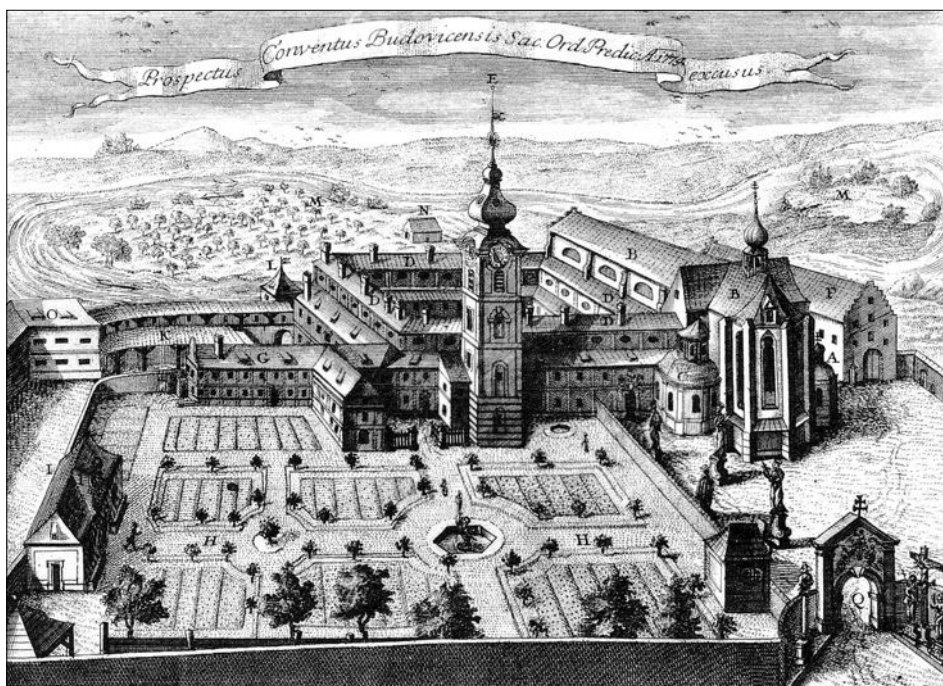
POZNÁMKY

- 1) Národní archiv v Praze, Sběrka map a plánů – nezpracovaná část. Za upozornění na tento dokument a za laskavé zprostředkování reprodukce náleží poděkování archiváři Mgr. Filipu Paulusovi.
- 2) Pismo však pravděpodobně nepatří žádnému z budějovických městských písařů té doby, ani mincmistru Kryštofu Mattighoferovi.
- 3) C. M. Briquet, *Les filigranes dictionnaire historique des marques du papier*. Tome premier (A–Ch). New York 1966, s. 33, č. 262.
- 4) R. Huyer, *Die Münzstätte in Budweis und der Rudolfstädter Bergbau*. Numismatische Zeitschrift, 19, 1926, s. 131–132; L. Nemeškal, *Českobudějovická mincovna v letech 1569–1611*. České Budějovice 1969, s. 89–91.
- 5) L. Nemeškal, o. c. v pozn. 4, s. 90, pozn. 60.
- 6) L. Nemeškal, o. c. v pozn. 4, s. 90.
- 7) Označení „český kostel“ se pro tuto část klášterního konventu užívalo ještě v poslední čtvrtině 17. století – viz např. Státní okresní archiv České Budějovice, Archiv města České Budějovice, Chronologická řada, kart. 59, list ze 4. 5. 1676.
- 8) J. Watzl, *Orodovnice před svatyní svatých. Původ a dějiny zázračného obrazu P. Marie v kostele OO. Redemptoristů v Č. Budějovicích 1410–1910*. České Budějovice 1910, s. 71.

ABBDIVUNG DES DOMINIKANERKLOSTERS IN ČESKÉ BUDĚJOVICE/BUDWEIS AUS DER ZEIT UM DIE WENDE DES 16. UND 17. JAHRHUNDERTS

Das Thema des Beitrags ist eine bemerkenswerte Quelle, die bedeutungsvoll zu der ältesten Ikonografie von České Budějovice beiträgt. Das Original befindet sich in dem bisher nicht verarbeiteten Teil der Landkartensammlung des Nationalarchivs in Prag. Es handelt sich um zwei Blätter: auf einem ist der Plan des Dominikanerklosters in České Budějovice erfasst, auf dem zweiten ist dieses Kloster bei dem Blick von Osten abgebildet. Dieses zweite Blatt mit der kolorierten Zeichnung hat die Ausmaße 43,5 × 21 cm. Das Dokument ist nicht datiert, aber den historischen Umständen nach, dem Stil der Schrift und dem Wasserdruck auf dem verwendeten Büttenpapier kann man seine Entstehung mit der höchsten Wahrscheinlichkeit in die Zeitspanne 1596–1603 legen. Es war ursprünglich am ehesten ein Bestandteil der Schrift, die den Streit zwischen dem Kloster und dem Münzmeister über die Benützung des Klostersgartens gelöst hat. Als ein Vergleichsmaterial bei dem Studium der Zeichnung können wir die etwa gleich alte Vedute von Jan Willenberg (1602) verwenden, die die Stadt von der verkehrten Seite erfasst, aber auch die Abbildung von František Jakub Prokys (1774), die von der gleichen Stelle, wie die beschriebene Zeichnung, aufgenommen wurde.

Den unteren Teil der Abbildung nimmt der Klostersgarten ein, durch eine Mauer, etwa aus dem Jahre 1590, aufgeteilt. Den Hintergrund bildet ein gegliederter Komplex von Gebäuden des Dominikanerklosters mit der Münzstätte. Links befindet sich ein einstöckiges Objekt mit dem Erker, in dem sich wahrscheinlich die Hauskapelle befand; das Gebäude diente zwischen den Jahren 1569–1611 zur Platzierung der kaiserlichen Münzstätte. Es liegt kein anderer ikonografischer Beleg über die östliche Fassade vor. Hinter der Lücke folgt ein Objekt, das sich zum Betracht-

Obr. 6: České Budějovice, pohled na dominikánský klášter z východní strany od Františka Jakuba Prokys, 1774.

ter mit der engeren Fassade mit dem hohen Staffelfiebel wendet. Seinen Zweck kennen wir nicht, durch seine Lösung erinnert es jedoch auffallend an das Gebäude des ehemaligen Stadtzeughauses, das im rechten Teil des Bildes erfasst sein sollte und das dort zum Gegenteil fehlt (solcher fataler Irrtum bei dem Autor der sonst genauen Zeichnung, können wir aber kaum zulassen). Weiter in der Reihe steht ein ausgedehnter Komplex des Konvents, der später nach dem Brand (1728) im barocken Stil völlig umgebaut wurde. In der Zeit der Entstehung unserer Zeichnung wurde in den zugewandten Ostflügel die sog. „böhmische Kirche“ platziert. Der große prismatische Turm hat auf der Zeichnung die Gestalt, die er bei dem spätgotischen Umbau nach dem Brand im Jahre 1463 bekommen hat (die Konstruktion des Dachstuhles ist auf dem Turm bis zum 18. Jahrhundert geblieben). Das Klosterareal beendet auf der Nordseite die gotische Kirche der Opferung Mariä, die sich bis zu den heutigen Tagen nicht viel geändert hat. Die Aufmerksamkeit gebührt dem Detail des Dachreiters, der hier praktisch in derselben Form wie auf der Willenberg-Vedute erfasst ist. An das Presbyterium der Kirche liegen erdgeschossige Bauten an, die wahrscheinlich mit dem Betrieb des eingegangenen Klosterfriedhofs zusammenhingen. Das Objekt rechts bei dem Fuß des Presbyteriums kann man vielleicht für einen Überrest der mittelalterlichen Seitenkapelle der hl. Margareta halten. Im rechten Teil der Abbildung sind eine Mauerbastei und einige ausdruckslose Objekte, deren Interpretation nicht eindeutig ist, erfasst. Bemerkenswert ist gleichfalls das Kulissentor im Vordergrund der Zeichnung; es hat die Česká-Gasse mit dem Klosterareal verbunden und es existiert heutzutage nicht mehr.

ABBDIVUNGEN

Abb. 1: Kolorierte Zeichnung des Dominikanerklosters in České Budějovice/Budweis, wahrscheinlich aus den Jahren 1596–1603. Nationalarchiv in Prag, Sammlung der Landkarten und Pläne (Maße 43,5 × 21 cm).

Abb. 2: Schematische Skizze des Grundrisses des Dominikanerklosters in České Budějovice, Wende des 16. und 17. Jahrhunderts (es hängt wahrscheinlich mit der kolorierten Zeichnung zusammen). Nationalarchiv in Prag, Sammlung der Landkarten und Pläne (Maße 31,5 × 21 cm).

Abb. 3: České Budějovice, Ausschnitt aus der Vedute von Jan Willenberg; 1602.

Abb. 4: České Budějovice, Ausschnitt aus der Vedute von Daniel Wussin; 1665.

Abb. 5: Hauptteil der Zeichnung von Daniel Wussin, wo der Brand von České Budějovice mit dem Kloster im Vordergrund erfasst ist; 1665.

Abb. 6: Ansicht des Dominikanerklosters von der Ostseite von František Jakub Prokys; 1774.

(Übersetzung J. Kroupová)